

کاربرد آموزش باز و از دور در دانشگاه

(کارشناسی ارشد علوم تربیتی)

دکتر مهران فرج‌اللهی دکتر مهدی معینی‌کیا
دکتر مهدی محمودی دکتر فهیمه‌السادات حقیقی

«امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.»^۱

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه‌ی فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه‌ی الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پر بار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه‌ی مطالعه‌ی هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره‌ی دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه‌ی دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه‌ی بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام(ص) این است که «بخوان!» و در اولین

۱. پیام مقام معظم رهبری به مناسبت آغاز هفته کتاب ۷۲/۱۰/۴

سوره‌ای که بر آن فرستاده‌ی عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «إِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه‌ی انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره‌ی جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه‌ی مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه‌ی خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلگاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست مطالب

پیشگفتار	یازده
فصل اول. آموزش عالی در عصر جدید.....	۱
هدف کلی	۱
هدف‌های یادگیری	۱
مقدمه	۱
۱-۱ دانشگاه‌ها در عصر جدید.....	۳
۱-۱-۱ دانشگاه‌های آموزشی-پژوهشی.....	۳
۱-۱-۲ دانشگاه یادگیرنده.....	۴
۲-۱ پداگوژی و تکنولوژی.....	۸
۳-۱ فناوری‌های یادگیری سیار.....	۱۰
۴-۱ انواع فناوری‌های یادگیری سیار.....	۱۱
۵-۱ فناوری‌های آموزش از دور.....	۱۴
۶-۱ دانشگاه‌های باز و از دور.....	۱۷
خلاصه فصل اول.....	۲۲
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول.....	۲۳
فصل دوم. آموزش از دور.....	۲۷
هدف کلی	۲۷
هدف‌های یادگیری	۲۷
مقدمه	۲۷
۱-۲ آموزش از دور، روش یا نظام آموزشی.....	۲۸

۲-۲	چستی آموزش از دور.....	۳۰
۳-۲	معیارهای آموزش از دور.....	۳۳
۴-۲	یادگیری در محیط آموزش از دور.....	۳۳
۵-۲	رفتارگرایی، راهبرد تولید محتوا در نسل اول آموزش باز و از دور.....	۳۵
۶-۲	شناخت گرایی، راهبرد تولید محتوا در نسل دوم آموزش باز و از دور.....	۳۶
۷-۲	ساختن گرایی، راهبرد تولید محتوا در نسل سوم به بعد.....	۳۹
۴۱	خلاصه فصل دوم.....	
۴۲	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم.....	

فصل سوم. نظریه‌های آموزش از دور.....	۴۵
هدف کلی.....	۴۵
هدف‌های یادگیری.....	۴۵
مقدمه.....	۴۵
۱-۳ نظریه‌ها در آموزش از دور.....	۴۶
۲-۳ آموزش از دور و علوم دیگر.....	۴۷
۳-۳ نظریه‌های آموزش از دور.....	۴۸
۱-۳-۳ نظریه‌های خودکاری و استقلال عمل.....	۴۹
۲-۳-۳ نظریه صنعتی‌سازی تدریس.....	۵۲
۳-۳-۳ نظریه‌های ارتباطی و تعاملی.....	۵۵
۴-۳-۳ ترکیب و تلفیق نظریه‌های موجود.....	۶۰
خلاصه فصل سوم.....	۶۲
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم.....	۶۴

فصل چهارم. رویکرد ساختن گرایی در برنامه‌ریزی آموزش از دور و الکترونیکی.....	۶۷
هدف کلی.....	۶۷
هدف‌های یادگیری.....	۶۷
مقدمه.....	۶۷
۱-۴ شاخص‌های ساختن گرایی در طراحی نظام‌های آموزشی.....	۶۹
۲-۴ چالش‌های تحقق محیط‌های یادگیری سازنده.....	۷۲
۳-۴ چالش یافتن الگوهای طراحی نظام‌های آموزشی مبتنی بر ساختن گرایی.....	۷۲
۴-۴ جمع‌بندی ویلسون از تغییرات تحلیل آموزشی مبتنی بر الگوی کار باندرسون.....	۷۳
خلاصه فصل چهارم.....	۷۸
خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم.....	۷۹

فصل پنجم. خدمات پشتیبانی در آموزش از دور.....	۸۱
هدف کلی.....	۸۱

۸۱	هدف‌های یادگیری.....
۸۱	مقدمه.....
۸۳	۱-۵ خدمات پشتیبانی یادگیری یادگیرندگان.....
۸۵	۲-۵ دیدگاه رامبل در خصوص خدمات پشتیبانی یادگیرندگان.....
۸۶	۳-۵ شروع خدمات پشتیبانی از کجا و از چه زمانی است؟.....
۸۶	۴-۵ چه نوع خدماتی بایستی در نظر گرفته شود؟.....
۸۶	۵-۵ خدمات در نظر گرفته شده چگونه ارائه می‌شود؟.....
۹۰	۵-۶ نقش و اهمیت خدمات پشتیبانی یادگیری یادگیرندگان.....
۹۲	۵-۷ ویژگی‌های خدمات پشتیبانی اثربخش.....
۹۳	۵-۸ ابعاد خدمات پشتیبانی یادگیری یادگیرندگان.....
۹۴	خلاصه فصل پنجم.....
۹۵	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل پنجم.....
۹۹	فصل ششم. خدمات پشتیبانی اداری-آموزشی و راهنمایی و مشاوره.....
۹۹	هدف کلی.....
۹۹	هدف‌های یادگیری.....
۹۹	مقدمه.....
۱۰۰	۱-۶ خدمات اداری-آموزشی.....
۱۰۳	۲-۶ خدمات راهنمایی و مشاوره‌ای.....
۱۰۵	۳-۶ مفهوم راهنمایی.....
۱۰۶	۴-۶ مفهوم مشاوره.....
۱۰۷	۵-۶ فناوری و راهنمایی و مشاوره.....
۱۰۹	خلاصه فصل ششم.....
۱۱۰	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل ششم.....
۱۱۳	فصل هفتم. خدمات پشتیبانی کتابخانه‌ای.....
۱۱۳	هدف کلی.....
۱۱۳	هدف‌های یادگیری.....
۱۱۳	مقدمه.....
۱۱۴	۱-۷ کتابخانه‌ها و مراکز آموزش از دور.....
۱۱۹	۲-۷ استانداردهای خدمات کتابخانه‌ای سیستم آموزش از دور.....
۱۲۳	۳-۷ سنجش کیفیت خدمات کتابخانه‌ای.....
۱۲۵	خلاصه فصل هفتم.....
۱۲۶	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل هفتم.....
۱۲۹	فصل هشتم. خدمات پشتیبانی از تدریس چهره به چهره.....
۱۲۹	هدف کلی.....

۱۲۹	هدف‌های یادگیری.....
۱۲۹	مقدمه.....
۱۳۰	۸-۱ خدمات تدریس چهره به چهره.....
۱۳۲	۸-۲ کارکردهای جلسات تدریس چهره به چهره.....
۱۳۴	۸-۳ سنجش کیفیت جلسات تدریس چهره به چهره.....
۱۴۲	۸-۴ تجارب دانشگاه‌ها در تدریس چهره به چهره.....
۱۴۴	خلاصه فصل هشتم.....
۱۴۵	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل هشتم.....
۱۴۷	فصل نهم. کیفیت خدمات پشتیبانی الکترونیکی.....
۱۴۷	هدف کلی.....
۱۴۷	هدف‌های یادگیری.....
۱۴۷	مقدمه.....
۱۴۹	۹-۱ کیفیت خدمات الکترونیکی.....
۱۵۰	۹-۲ ابعاد کیفیت خدمات الکترونیکی.....
۱۵۴	۹-۳ ای - سروکوآل.....
۱۵۷	خلاصه فصل نهم.....
۱۵۸	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل نهم.....
۱۶۱	فصل دهم. ارزشیابی و آموزش الکترونیکی.....
۱۶۱	هدف کلی.....
۱۶۱	هدف‌های یادگیری.....
۱۶۱	مقدمه.....
۱۶۳	۱۰-۱ ارزشیابی و آموزش الکترونیکی در مقابل آموزش حضوری.....
۱۶۳	۱۰-۲ الگوی ارزشیابی چهار مرحله‌ای کیرک پاتریک.....
۱۶۵	۱۰-۳ ارزشیابی رایج چگونه هدایت می‌شود؟.....
۱۶۶	۱۰-۴ چرا آموزش، ارزشیابی می‌شود؟.....
۱۶۸	۱۰-۵ الزام برای ارزشیابی‌های سطح پنجم.....
۱۷۱	۱۰-۶ گرایش‌های آینده.....
۱۷۴	خلاصه فصل دهم.....
۱۷۵	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دهم.....
۱۷۷	فصل یازدهم. نسل نوین دانشگاه‌های باز و از دور.....
۱۷۷	هدف کلی.....
۱۷۷	هدف‌های یادگیری.....
۱۷۷	مقدمه.....

۱۷۸	۱-۱۱ دانشگاه ایندیرگاندی.....
۱۸۲	۱-۱-۱۱ سامانه مدیریت یادگیری.....
۱۸۳	۲-۱-۱۱ فرایند تهیه و تولید محتوای الکترونیکی.....
۱۸۴	۳-۱-۱۱ مواد و منابع یادگیری مکمل.....
۱۸۵	۴-۱-۱۱ نظام ارزشیابی کیفیت آموزشی.....
۱۸۸	۲-۱۱ دانشگاه آئاتولی.....
۱۹۳	۳-۱۱ دانشگاه او یو سی چین.....
۱۹۴	۱-۳-۱۱ مراحل الکترونیکی سازی برنامه های آموزشی.....
۱۹۶	۲-۳-۱۱ فرایند تولید محتوای خودآموز و الکترونیکی.....
۱۹۷	۳-۳-۱۱ نظام پشتیبانی از دانشجویان.....
۱۹۷	۴-۳-۱۱ نظام ارزشیابی کیفیت آموزشی.....
۱۹۷	۴-۱۱ دانشگاه آلبرتای کانادا.....
۱۹۸	۱-۴-۱۱ فرایند الکترونیکی سازی برنامه های آموزشی.....
۲۰۴	۲-۴-۱۱ فرایند ارزشیابی کیفیت آموزشی.....
۲۰۵	خلاصه فصل یازدهم.....
۲۰۸	خودآزمایی چهارگزینه ای فصل یازدهم.....
۲۱۱	پاسخنامه.....
۲۱۳	منابع.....

پیشگفتار

تحولات اخیر و پیشرفت جهان امروز را به جرئت می‌توان به تعلیم و تربیت نسبت داد. تعلیم و تربیت همواره در جست‌وجوی این پرسش بوده است که چگونه می‌توان اقشار مختلف یک جامعه را آگاه کرد و آن‌ها را در این پهنه بسیار عظیم به پیش برد. با توجه به شرایط خاصی که بر جوامع مختلف جهان امروز حاکم است بسیاری از متولیان اجتماعی که در اندیشه مردم هستند، شیوه‌ها و راهبردهایی را جست‌وجو می‌کنند که به کمک آن‌ها بتوان آموزش را در ساده‌ترین شکل ممکن در اختیار نیازمندان قرار داده و چشم‌اندازی عملی برای پیشبرد آن طراحی و اجرا کنند. در سال‌های اخیر، نظام آموزش باز و از دور توانسته توجه مؤسسات و متولیان آموزش را به خود جلب کند. شاهد این مدعا، افزایش کمی و کیفی مؤسسات ارائه دهنده آموزش از دور و به‌ویژه رویکردهای جدید آن همچون آموزش الکترونیکی و ترکیبی در سطح دانشگاه‌ها است. با به‌کارگیری فناوری‌های ارتباطی در فرایند یاددهی - یادگیری در نظام آموزش از دور تعامل میان عناصر اصلی فرایند آموزش یعنی یاددهنده، یادگیرنده و محتوا تأمین و توسعه می‌یابد و این خود عاملی است که می‌تواند منجر به اثربخشی بیشتر آموزش شود.

هدف و ساختار کتاب

همسو با پیشرفت‌ها و توسعه امکانات متنوع فناوری اطلاعات و ارتباطات و افزایش ضریب نفوذ اینترنت در کشورهای مختلف، مدل‌ها و نظریه‌های یادگیری نیز توسعه

یافته‌اند. هدف این کتاب، ارائه مبانی نظری و راهکارهای عملی است که امکان کاربرد آموزش باز و از دور را در سطح دانشگاه‌های کشور افزایش می‌دهد. به همین منظور، محتوای کتاب در یازده فصل تنظیم شده است:

فصل اول. آموزش عالی در عصر جدید: هدف این فصل، معرفی شکلی از آموزش عالی است که متناسب با پیشرفت‌ها و تحولات عصر جدید باشد.

فصل دوم. آموزش از دور: در این فصل تلاش شده تعاریف، ویژگی‌ها و مهم‌ترین رویکردهای روان‌شناختی که در شکل‌گیری آموزش از دور مؤثر است، معرفی شود.

فصل سوم. نظریه‌های آموزش از دور: در این فصل تلاش شده مهم‌ترین نظریه‌هایی که مرتبط با آموزش از دور مطرح شده و بر توسعه این مفهوم در عرصه دانش روز تأثیر گذاشته است.

فصل چهارم. رویکرد ساختن‌گرایی در برنامه‌ریزی آموزش از دور و الکترونیکی: در این فصل تلاش شده تأثیرات و ویژگی‌هایی که در نتیجه توجه به رویکرد ساختن‌گرایی در فرایند آموزش و یادگیری از دور ایجاد می‌شود، طرح شده و درباره آن بحث شود.

فصل پنجم. خدمات پشتیبانی در آموزش از دور: هدف این فصل بیان نقش و اهمیت خدمات پشتیبانی، همچنین معرفی ویژگی‌های خدمات پشتیبانی اثربخش در جریان آموزش از دور است.

فصل ششم. خدمات پشتیبانی اداری-آموزشی و راهنمایی و مشاوره: هدف این فصل معرفی و تبیین ضرورت انواع خدمات پشتیبانی اداری-آموزشی و راهنمایی و مشاوره برای یادگیرندگان است که می‌تواند بر ماندگاری آن‌ها در جریان آموزش از دور تأثیر گذارد.

فصل هفتم. خدمات پشتیبانی کتابخانه‌ای: هدف این فصل آشنایی با نقش کتابخانه‌ها و انواع خدمات آن‌ها در ارائه آموزش از دور مؤثر است.

فصل هشتم. خدمات پشتیبانی از تدریس چهره به چهره: در این فصل تلاش شده اهمیت و ضرورت پشتیبانی از آموزش سنتی با استفاده از شیوه‌های نوین تدریس همچون آموزش از دور به بحث گذاشته شود.

فصل نهم. خدمات پشتیبانی الکترونیکی: در این فصل تلاش شده، انواع و ابعاد خدمات پشتیبانی الکترونیکی که در آموزش‌های باز و از دور می‌توان آن‌ها را ارائه کرد، معرفی شود.

فصل دهم. ارزشیابی و آموزش الکترونیکی: در این فصل تلاش شده، اهمیت و ضرورت انجام ارزشیابی همچنین معرفی الگوی مناسب این کار و الزاماتی که در جریان ارزشیابی از فرایند آموزش الکترونیکی باید مورد توجه قرار گیرد، بیان شود.

فصل یازدهم. نسل نوین دانشگاه‌های باز و از دور: در این فصل تلاش شده، برخی دانشگاه‌ها در کشورهای گوناگون معرفی شود که توانسته‌اند به شکل مطلوبی آموزش‌های حضوری را با آموزش‌های الکترونیکی درآمیخته و از مزیت‌های هر دو شکل آموزش به‌خوبی استفاده کنند.

مؤلفان

فصل اول

آموزش عالی در عصر جدید

هدف کلی

هدف کلی این فصل، آشنا شدن با شکلی از آموزش عالی است که متناسب با پیشرفت‌ها و تحولات عصر جدید باشد.

هدف‌های یادگیری

در پایان این فصل، از یادگیرنده انتظار می‌رود:

۱. ضرورت تغییر دانشگاه‌ها با توجه به تحولات عصر جدید را توضیح دهد.
۲. دانشگاه‌های عصر جدید را براساس رسالت‌ها، ساختار و برنامه درسی آن‌ها تقسیم‌بندی کرده و درباره آن‌ها توضیح دهد.
۳. فناوری‌های یادگیری سیار را توضیح داده و انواع آن را نام ببرد.
۴. درباره دانشگاه باز و از دور توضیح دهد.

مقدمه

دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی برای بهره‌گیری مناسب از قابلیت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و پیشرفت‌های آن به ترکیب ظرفیت‌های تربیتی محیط‌های یادگیری حضوری و الکترونیکی روی آورده‌اند. همسو با پیشرفت‌ها و توسعه امکانات متنوع فناوری اطلاعات و ارتباطات و افزایش ضریب نفوذ اینترنت در کشورهای مختلف، مدل‌ها و نظریه‌های یادگیری نیز توسعه یافته‌اند. نظریه‌های یادگیری جدید و مدل‌های تربیتی مدرن امروزی با تأکید بر تعامل بین یادگیرندگان، فراهم نمودن فرصت

یادگیری شخصی در عین بسط مشارکت بین یادگیرندگان، راهنمایی معلم از کنار میدان، توجه به تفاوت‌های فردی، توسعه فرصت‌های خودارزیابی، درگیری یادگیرنده با تکالیف پیچیده و واقعی، درگیری یادگیرنده در فرایند حل مسئله و توجه به نتایج ضمنی و غیرمستقیم، مسئولان و دست‌اندرکاران نظام‌های آموزشی را به‌سوی تلقی‌های جدید رهنمون می‌سازند. فناوری اطلاعات و ارتباطات برای اجرایی و عملیاتی ساختن این اصول در ابعاد مختلف نظام آموزشی ظرفیت‌های فراوانی دارد و می‌توان در طراحی و اجرای برنامه‌های درسی از این ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها برای بهبود کیفیت یادگیری یادگیرندگان بهره گرفت.

دانشگاه‌ها برای همسویی و هدایت عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، بازار کار و توسعه جامعه دانش‌بنیان باید به‌طور مستمر به اصلاحات آموزشی و بهبود کیفیت آموزش بیندیشند. برای تحقق چنین رسالت‌ها و مأموریت‌هایی آن‌ها باید ضمن درک چالش‌های محیطی، محلی، ملی و بین‌المللی بتوانند از ظرفیت‌ها و امکانات موجود حداکثر استفاده را داشته باشند. امروزه رسالت و مأموریت‌های سستی دانشگاه‌ها به دلایلی همچون؛ توسعه دسترسی به دانش از راه‌های مختلف، افزایش استقبال از یادگیری‌های راه دور، ظهور دانشگاه‌های شغلی و حرفه‌ای و به‌ویژه ظهور استارت آپ‌های آنلاین مانند موک و کرسرا به چالش‌های جدی مواجه شده است (سندین^۱، ۲۰۱۳). دانشگاه‌ها با درک این حساسیت، در مأموریت‌ها، برنامه‌های درسی و روش‌های خود بازنگری‌های عمده‌ای را نیاز دارند. توجه به استفاده از ظرفیت‌های محیط حضوری و محیط خاص آموزش‌های از دور و ترکیب پویای آن‌ها با یکدیگر به‌منظور بهبود کیفیت یادگیری‌ها، توسعه دسترسی و افزایش پوشش تحصیلی آموزش عالی، کمک به شخصی‌سازی یادگیری‌ها و توسعه عدالت آموزشی از الزامات دانشگاه‌ها برای حفظ خود در فضای رقابتی آموزش عالی است.

دانشگاه‌های از دور به‌عنوان یکی از زیر نظام‌های مهم آموزش عالی در راستای توسعه عدالت آموزشی و پوشش مخاطبان متنوع که در قالب مدل‌های صنعتی محتواهای مستند و مکتوبی را به شکل خودآموز برای یادگیرندگان تدارک می‌بیند، با توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات پا به عرصه ارائه آموزش‌های الکترونیکی و ترکیبی

گذاشته‌اند تا بتوانند از این طریق ضمن همسویی با پیشرفت‌های عرصه نظریه‌های یادگیری، کیفیت آموزش‌های خود را نیز بهبود بخشند. از این رو در این فصل ابتدا وضعیت آموزش عالی در عصر اطلاعات و سپس به بررسی ویژگی‌های دانشگاه‌های از دور خواهیم پرداخت.

۱-۱ دانشگاه‌ها در عصر جدید

با شروع انقلاب صنعتی و اختراع ماشین‌های جدید در اروپا تغییرات مهمی در نهادهای سیاسی، اجتماعی، صنعتی و آموزشی به وقوع پیوست. این تحولات آموزش عالی و به‌طور مشخص دانشگاه‌ها را به سمت توجه به موضوعات عملی و نیازهای بازار کار، پرورش دانشجویان مستقل، خودآگاه و خلاق، توجه به مهارت‌های یادگیری مادام‌العمر، تغییر در نقش مدرس، پرورش مهارت‌های تصمیم‌گیری و حل مسئله سوق داد؛ اما با ظهور رایانه‌های شخصی، توسعه ریزپردازنده‌ها و اینترنت به‌طور وسیع از سال ۱۹۹۰ آموزش عالی مأموریت یافت تا مهارت‌های انجام پژوهش، قدرت برقراری ارتباط بین موضوعات گوناگون و تحلیل آن‌ها، استقلال فکری، مهارت کار گروهی و مهارت کار با شبکه را در دانشجویان پرورش دهد (کرس و سلندر^۱، ۲۰۱۲). بادون و مارتن^۲ (۲۰۰۴) دانشگاه‌های این عصر را با توجه به رسالت‌ها، ساختار، برنامه درسی و روش به دو دسته دانشگاه‌های آموزشی و پژوهشی و دانشگاه‌های یادگیرنده تقسیم می‌کنند.

۱-۱-۱ دانشگاه‌های آموزشی-پژوهشی

رسالت اصلی این دانشگاه‌ها آشنا کردن دانشجویان با دانش، اطلاعات، مهارت و شیوه‌های پژوهشی در یک زمینه خاص است و براساس آن دانشجویان باید آموخته‌های خود را در موقعیت‌های زندگی و شغلی آینده به‌کار گیرند. از قرون وسطی و رنسانس مهم‌ترین رسالت دانشگاه‌ها آموزش اطلاعات و مهارت‌های جدید به دانشجویان بوده است و ساختار سازمانی دانشگاه‌ها نیز براساس عملیات آموزشی و پژوهشی تنظیم شده است. در برنامه‌های درسی این دانشگاه‌ها دانش، مهارت‌ها و نگرش‌های جدید مربوط به یک رشته از طریق منابع محتوایی و مدرس به دانشجویان ارائه می‌شود. محتوای

1. Kress & Selander

2. Bowden & Ference

درسی برای دانشجو اطلاعات تازه دارد ولی برای مدرس و تهیه‌کنندگان آن تکراری است. از طرفی دانشجو و مدرس بر روی خرده موضوعات رشته مربوطه پژوهش‌هایی را انجام می‌دهند تا با استخراج نتایج آن دستاوردهای جدیدی به رشته علمی بیفزایند (باودن و مارتن، ۲۰۰۴: ۴۰-۴۴). در این دانشگاه‌ها به دانشجو یاد داده می‌شود که در موقعیت‌های خاص به اشیا و وقایع خاصی توجه کند و وقایع خاصی را ببیند. برنامه درسی این دانشگاه‌ها به‌طور عمده براساس نیازهای رشته تحصیلی تعیین و نتایج یادگیری حاصل از آن نیز بر پرورش مهارت‌ها و قابلیت‌های خاصی متمرکز است. در برنامه درسی این دانشگاه‌ها هدف‌ها، محتوا و فعالیت‌های یادگیری خاصی ارائه می‌شود تا دانشجو در آینده و در موقعیت‌های شغلی و زندگی روزمره آموخته‌های خود را به‌کار گیرد. بر این اساس در این دانشگاه‌ها، آموزش تک‌صلاحیت‌ها یا مهارت‌های خاص مورد تأکید قرار می‌گیرد (بویل، بولی و مورس^۱، ۲۰۱۱). برای اطمینان از کیفیت آموزشی در این دانشگاه‌ها و یادگیری دانشجویان استانداردها یا کیفیت‌های خاصی به‌عنوان ملاک تعیین و عملکرد گروه‌های آموزشی براساس آن ارزشیابی می‌شود.

۱-۱-۲ دانشگاه یادگیرنده^۲

در سال ۱۹۷۳ جان هنری نیومن^۳ با انتقاد از محدود کردن رسالت دانشگاه به دو بخش آموزش و پژوهش، دانشگاه را بهترین محل برای آموزش دانش جامع^۴ معرفی کرد. باودن و مارتن (۲۰۰۴) با توسعه این ایده، در کتابی با عنوان «دانشگاه یادگیرنده» از موضوع محوری و پرورش تک‌صلاحیت‌ها و مهارت‌های خاص در دانشجویان ایده دانشگاه یادگیری را به‌عنوان جایگزین دانشگاه‌های آموزشی - پژوهشی مطرح کردند. براساس این ایده رسالت دانشگاه توسعه افق دید و پرورش همه‌جانبه‌نگری در دانشجویان است (باودن و مارتن، ۲۰۰۴: ۵۴). براساس این ایده، با توسعه فناوری‌های جدید و تغییر و تحولات سریع اقتصادی، اجتماعی، سازمانی و شغلی، دانشگاه‌ها دیگر نمی‌توانند، تنها مهارت‌های خاص مورد نیاز آینده نامعلوم را در دانشجویان پرورش دهند. از سوی دیگر، زندگی در جوامع پیچیده امروزی به مهارت چندگانه‌ای نیاز دارد

1. Bovill, Bulley & Morss

2. Learning University

3. Newman

4. Universal Knowledge

که پرورش آن‌ها از طریق رویکرد طراحی برنامه درسی موضوع محور، شیوه‌های انتقال اطلاعات و روش‌های پژوهشی جزئی‌نگر مقدور نیست. از این رو برنامه درسی «دانشگاه یادگیری» باید براساس رویکردهای تلفیقی طراحی شود و نیازهای دانشجویان در شکل‌گیری آن عامل اثرگذار به حساب آید. در این دانشگاه برای اطمینان از کیفیت یادگیری دانشجویان، باید به جای استاندارد و کیفیت معین بر کیفیت‌ها توجه کرد. در دانشگاه یادگیرنده به جای آموزش تک مهارت‌های موضوع محور بر ترغیب دانشجویان به سمت کسب دانش مربوط به حقایق، مفاهیم و فرایندها؛ درک ساختار دانش در پیوند با رشته علمی؛ ترغیب یادگیری مداوم؛ درک مفاهیم پایه و ارتباط بین آن‌ها؛ درک ارتباط نظریه و عمل؛ توانایی تشخیص مسئله؛ تقویت مهارت‌های ارتباطی؛ کسب بصیرت کل‌نگر؛ تفکر استعاره‌ای و خلاق؛ توانایی خودآموزی و خودانگیختگی تأکید می‌شود (باودن و مارتن، ۲۰۰۴: ۹۷-۱۱۲).

ایده دانشگاه یادگیری با توسعه اینترنت و امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات، جایگاه ویژه‌ای در بین مسئولان و سیاست‌گذاران آموزش عالی پیدا کرده است. بر این اساس دانشگاه‌ها می‌توانند با بهره‌گیری از قابلیت‌های فناوری‌های ارتباطی جدید مهارت‌های چندگانه‌ای همچون؛ مهارت‌های تخصصی، حل مسئله، تفکر انتقادی، مذاکره، خلاقیت و مدیریت مؤثر اطلاعات را در دانشجویان تقویت کنند.

با توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات و افزایش ضریب نفوذ اینترنت مفهوم «دانشگاه یادگیرنده» به شکل عینی‌تر و انسجام‌یافته‌تر خود را نشان می‌دهد، به‌طوری‌که توسعه دانشگاه‌های باز و از دور، دانشگاه‌های الکترونیکی (مجازی) و ترکیبی را می‌توان در راستای توسعه مفهوم دانشگاه یادگیرنده قلمداد نمود. لوین و سان (۲۰۰۳) در یک دسته‌بندی دانشگاه‌ها را از لحاظ ساختار سازمانی به سه دسته؛ **پردیس‌های فیزیکی** (بریکی^۱)، **دانشگاه‌های مجازی** (کلیکی^۲) و **دانشگاه‌های ترکیبی** (دو حالت^۳) طبقه‌بندی می‌کنند. یونسکو (۲۰۰۳ و ۲۰۰۶) ضمن تأکید بر توسعه آموزش عالی، مدل‌های مختلف توسعه دانشگاه‌های الکترونیکی را از لحاظ ساختار سازمانی به هشت دسته؛ مراکز آموزش‌های الکترونیکی در درون دانشگاه‌های معمولی؛ ارائه آموزش‌های الکترونیکی توسط دانشگاه‌های باز و از راه دور؛ دانشگاه‌های کاملاً الکترونیکی؛ مدل

1. Brick Institution

2. Click University

3. Combination of Brick and Click

کنسرسیوم صدور مدرک؛ مدل کنسرسیوم ارائه خدمات آموزش مجازی؛ مدل آموزش مجازی انتفاعی؛ مدل آموزش مجازی خاص شرکت‌ها و مدل کنسرسیوم دانشگاه-صنعت یا مدل آموزش‌های مجازی چند ملیتی طبقه‌بندی می‌کنند.

به‌علاوه دانشگاه‌های امروزی برای توسعه دانش و مهارت‌های یادگیرندگان به شیوه‌های مختلف از اینترنت و فضای مجازی برای ارائه برنامه درسی خود بهره می‌گیرند. نحوه استفاده از وب در برنامه‌های درسی دانشگاهی را می‌توان به چهار دسته زیر تقسیم نمود:

الف) استفاده از وب برای ارائه اطلاعات کلی درباره برنامه درسی. در این گونه وب‌سایت‌ها چارچوب کلی برنامه درسی، نحوه دریافت و انجام تکالیف از طریق وب به دانشجویان ارائه می‌شود.

ب) استفاده از وب برای ارائه منابع مکمل. در بعضی از برنامه‌های درسی دانشگاهی از وب جهت ارائه منابع یادگیری مکمل استفاده می‌شود تا برنامه درسی حضوری قوی‌تر و غنی‌تر ارائه شود.

ج) استفاده از وب برای ارائه منابع وابسته. بعضی از منابع یادگیری نظیر؛ موزه‌های مجازی، تصاویر متحرک، پویانمایی‌ها و کتابخانه‌های دیجیتال به‌صورت حضوری قابل دسترس نیست و دانشجو می‌تواند با مراجعه به وب‌سایت‌های ویژه از این منابع بهره گیرد.

د) برنامه‌های درسی کاملاً مجازی. در این برنامه‌ها کلیه عناصر برنامه درسی به‌صورت مجازی ارائه می‌شود. مدرس و دانشجویان بدون رویارویی حضوری و به‌صورت آنلاین با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند (رمبل و لی^۱، ۲۰۱۶).
پورتر^۲ نیز (۲۰۰۴) نحوه استفاده از اینترنت در برنامه‌های درسی دانشگاهی را به سه دسته تقسیم می‌کند:

الف) استفاده از امکانات وب در کنار آموزش حضوری. در این گونه آموزش‌ها بخش عمده‌ای از برنامه درسی به‌صورت حضوری ارائه می‌شود و در کنار آن دانشجویان از اینترنت برای پژوهش و جست‌وجوی منابع بهره می‌گیرند. همچنین دانشجویان می‌توانند با استفاده از امکاناتی همچون پست الکترونیکی با همکلاسان و

مدرسان خود ارتباط برقرار کنند؛ بنابراین در این برنامه‌ها دانشجویان ضمن استفاده از آموزش حضوری از منابع و امکانات اینترنتی برای جست‌وجوی منابع یا برقراری ارتباطات هم‌زمان و ناهم‌زمان استفاده می‌کنند.

ب) ارائه دوره آموزشی از طریق وب و استفاده از آموزش حضوری به عنوان مکمل آن. در بعضی از دانشگاه‌های مجازی اقداماتی نظیر؛ ارائه و دریافت محتوا، شرکت در فعالیت‌ها، دسترسی به منابع، ارتباط با دانشجویان، راهنمایی و نظارت مدرس و اجرای ارزشیابی به صورت آنلاین صورت می‌گیرد و دانشجویان برای انجام برخی آزمایش‌ها یا برای شرکت در برخی آزمون‌ها در پردیس دانشگاه حضور می‌یابند. همچنین در برخی مواقع دانشجویان برای انجام بعضی از فعالیت‌های یادگیری، دیدار حضوری با مدرس در طول سال یک یا دو بار در محیط دانشگاه حضور می‌یابند.

ج) دوره آموزشی مبتنی بر وب. دوره‌های آموزشی که در آن کلیه اطلاعات به صورت آنلاین و از طریق وبسایت یا سامانه مدیریت یادگیری ارائه می‌شود. دانشجویان به صورت آنلاین در فعالیت‌های یادگیری شرکت می‌کنند و از طریق امکانات ارتباطی نظیر؛ پست الکترونیکی، اتاق گفت‌وگو، تالار گفتمان و گروه‌های خبری با یکدیگر و با مدرسان ارتباط برقرار می‌کنند. در این برنامه‌ها، محتوا به صورت متن کامل در قالب؛ صدا، تصویر، پویانمایی و ابر رسانه‌ای ارائه می‌شود و دانشجویان به صورت مجازی در فعالیت‌های گوناگون شرکت می‌کنند و برای یادگیری بیشتر به منابع دیجیتالی متعددی مراجعه می‌کنند و به صورت آنلاین نیز در ارزشیابی شرکت می‌کنند.

وضعیت آموزش عالی در مقایسه با گذشته بسیار متفاوت است. در عصر حاضر راه‌های دسترسی به دانش بسیار متنوع‌تر و منعطف‌تر شده است و دیگر به مانند گذشته مدرس و کتابخانه‌های دانشگاهی تنها مراجع دسترسی به دانش نیستند. وضعیت شغل‌ها و تعهدات اجتماعی و افزایش کیفیت دوره‌های آموزشی زمینه را برای توسعه آموزش‌های دور در آموزش عالی فراهم ساخته است. از سوی دیگر ظهور دانشگاه‌های شغلی و حرفه‌ای عرصه جدیدی در آموزش عالی عصر حاضر است که به دلیل شکل‌گیری جوامع دانش‌بنیان و تغییر ماهیت شغل‌ها دامنه فعالیت این دانشگاه از گذشته متفاوت‌تر شده است. به علاوه ظهور استارت‌آپ‌های آنلاین در حوزه آموزش نظیر کورسرا، موک‌ها و نظایر آن عرصه آموزش عالی را با چالش‌ها و فرصت‌های جدیدی روبه‌رو کرده است؛ بنابراین

می‌توان گفت، مسائلی مانند تنوع شیوه‌های دسترسی به دانش، افزایش استقبال از دوره‌های آموزش از دور و مجازی، توسعه دانشگاه‌های حرفه‌ای و کاربردی، راه‌اندازی استارت آپ‌های آموزشی، نگاه سنتی به آموزش عالی را با چالش و فرصت‌های جدیدی را پیش روی سازمان‌ها و مؤسسات آموزش عالی قرار داده است. منشأ این تحولات را می‌توان در زمینه‌ها و بسترهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و تحول سریع فناوری‌های فکری و نظریات تربیتی شناسایی نمود.

۲-۱ پداگوژی و تکنولوژی

فناوری‌ها در عرصه‌های مختلف، سرعت، دقت، قدرت و توان فکری انسان را بهبود بخشیده است. این بهبودی‌ها و پیشرفت‌ها افق‌های تازه‌ای در ابعاد مختلف زندگی انسان باز کرده است. فناوری خودرو و هواپیما در افزایش سرعت و فناوری تراکتور در عرصه شخم زدن توان کار بشر را افزایش داده است. فناوری اره برش، دقت در برش را افزایش داده و فناوری‌های فکری نحوه، سرعت و دقت کسب دانش و اندیشیدن را دستخوش تحول کرده است (کار^۱، ۲۰۱۰). فناوری اطلاعات و ارتباطات نوعی فناوری فکری است که قابلیت‌ها، ظرفیت‌ها و امکانات فراوانی برای عرصه تعلیم و تربیت دارد.

صاحب‌نظران یادگیری و فناوری اطلاعات تلاش کرده‌اند تا این ابزارها و فناوری‌ها را در مقوله‌های خاص طبقه‌بندی کنند. سپنویچ، گوره و بولکه^۲ (۲۰۱۴) ابزارهای یادگیری اینترنت را به چهار دسته؛ پژوهشی، ارتباطی، تولیدی و بیان ایده طبقه‌بندی می‌کنند. لوریلارد^۳ (۲۰۰۲) در کتاب «بازاندیشی در تدریس دانشگاهی: کاربرد اثربخش فناوری‌های یادگیری» انواع فناوری‌های اینترنتی و اثربخش در یادگیری را به چهار دسته فناوری‌های استدلالی^۴، انطباقی^۵، تعاملی^۶ و تأملی^۷ تقسیم می‌کند (لوریلارد، ۲۰۰۲: ۲۳۵). لاولس و همکاران^۸ (۲۰۰۳) انواع فناوری‌های یادگیری در فضای مجازی را در چهار طبقه زیر قرار می‌دهد:

1. Carr

2. Scepanovic, Guerra & Lübcke

3. Diana Laurillard

4. Discursive

5. Adaptive

6. Interactive

7. Reflective

8. Loveless, Devoogd & Bohin